

GEOLOGIK MUAMMOLAR

Gulchexrahon Kenjayeva Mamajonovna

Farg'ona viloyati O'zbekiston tumani 4 -umumiy o'rta ta'lim maktabi

Geografiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqola maqolada tabiiy resurslardan foydalanish va geologik muammolar, tabiat bilan jamiyat o'rtasida munosabatlarni murakkablashuvi, tabiiy muhitning inson ta'sirida o'zgarishi haqida batafsil bayon qilingan.*

Kalit so'zlar: *tabiiy resurslar, ekologik muvozanat, global muammolar, fitotsenoz, biotsenoz.*

KIRISH:

Ma'lumki tabiiy resurslardan ko'plab foydalanish natijasida tabiat bilan jamiyat o'rtasida munosabatlarni murakkablashuvi tobora kuchaymoqda. Inson tabiatga qanchalik kuchli ta'sir etsa o'z navbatida tabiat xam shunchalik aks ta'sir etadi, ba'zan keyingi ta'sir birinchidan ko'ra katta miqyosda sodir bo'ladi. Buning oqibatida tabiiy kambag'allashuvi, atrof muhitning ifloslanishi, turli miqyosdagi falokatli tabiiy hodisalarni tarkib topishi, inson sog'ligining yomonlashuvi, ekologik muvozanatning buzilishi, ekologik vaziyatni murakkablashuvi va boshqa salbiy hodisalar rivojlana boradi. Bularni jami insonni yashash sharoitlarining qulaylik darajasini turlicha og'irlashishiga sabab bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA:

Tabiiy muhitning inson ta'sirida o'zgarishi o'z navbatida sayyoraviy, hududiy va mahalliy ekologik muammolarni rivojlanishiga sabab bo'lmoqda. Bu muammolarni bosqichma-bosqich hal qilinishi eng dolzarb hisoblanadi, chunki Yer kurrasidagi barcha insoniyatning hayot-mamot ayni shu global muammolar yechimiga bog'liqligini xar bir kishi tan olmoqda.

Ushbu qaltis ekologik vaziyat mavjud bo'lgan sharoitda hozirdan tabiiy muhitda yuz berishi mumkin bo'lgan noxush hodisalarni bashoratlarini ishlab chiqish eng zaruriy ilmiy vazifalardan biri deb hisoblash joiz. Tabiat bilan jamiyat o'rtasida o'zaro munosabatlarning borgan sari murakkablashishi turli ekologik muammolarning tarkib topishiga va ularning keng maydonlarda sodir bo'lishiga sabab bo'lmadi.

Havo va suvning ifloslanishi, zaminning mahsuldorligini pasayib borayotganligi o'simlik va hayvonot dunyosi turlarining kamayish yo'nalishida taraqqiy qilinaotganligi, quruq o'lkalarda cho'llashish hodisasining kengayib borayotganligi va boshqa nomatlub tabiiy jarayon hamda hodisalarning miqyosini kuchayishi kelajakda qanday xunuk ekologik va ijtimoiy- iqtisodiy oqibatlarga olib kelishi hozirdanoq ko'ra bilishni taqozo etadi. Inson xo'jalik faoliyatining tezkorlik bilan taraqqiy qilayotganligi tabiat qo'ynidagi boyliklarning borgan sari xo'jalik ishlab chiqarishiga kiritilishini tezlashtirish jarayonida tabiatda qayta aks-sado xam joylarda tez- tez yuz bermoqda boshqacha aytganda, nihoyatda tezkorlik

bilan tabiiy resurslardan foydalanish uni tobora qashshoqlashtirib qo'ymoqda-ki, buning natijasida tabiat insondan o'ch olmoqda.

NATIJARLAR:

Orol dengizining qurib borayotganligi, Balxash ko'li, Issiqko'lning sathini tushib borayotganligi, O'rta Osiyodagi daryo va ko'llarning suvini ifloslanib ketganligi sug'oriladigan yerlarning melliorativ xolatini yomonlashib ketganligi talay ekologik muammolarni keltirib chiqaradi- ki, ularni tezroq hal qilish borgan sari zaruriyatga aylanmoqda. Chunki, bu xol katta miqyosda tabiiy ekologik zarar yetkazmoqda. Ana shunday qator savollarga to'g'ri va ob'ektiv javob topish uchun ularni barqarorlashtirish va buning natijasida yetuk asoslangan ilmiy bashoratli ma'lumotlarni ishlab chiqish insoniyat uchun naqadar zarur.

Antropogen omillar hozirgi vaqtda tabiatdagi eng kuchli omillardan biri bo'lib hisoblanadi. Inson tirik organizmlarga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir etib yoki yashash sharoitini o'zgartirib uning tarqalishiga yoki qirilib yo'q bo'lishiga sababchi bo'lishi mumkin. Ovchilik bilan shug'ullanish dastlab ozuqaga bo'lgan talabni qondirish maqsadida olib borilgan bo'lsa, keyinchalik kiyim kechak va har xil qimmatli materiallar olish uchun avj olib ketdi. Bu o'z navbatida ko'pchilik hayvonlarni yo'q qilib yubordi. Masalan, Biotsenozning eng muhim xususiyatlaridan biri uning turlar tarkibidir. Ayni bir biotsenoz uchun xos bo'lgan o'simlik va hayvon turlarining umumiy soni deyarli doimiy bo'lib, har xil turdagi biotsenozlarda o'zgarib turadi.

MUHOKAMA:

Nam tropik o'rmonlardagi biotsenozlar turlarga boy hisoblansa, qurg'oqchil va sovuq viloyatlardagi biotsenozlarda turlar kam uchraydi. Maydon birligiga to'g'ri keladigan turlar soni biotsenozning turlarga to'yinganligi deb ataladi. U ham turli biotsenozlarda turlar tarkibi kabi o'zgarib turadi. Har qanday biotsenoz ma'lum tarkibdagi hukmronlik qiluvchi hayot shakllariga ega bo'ladi. Masalan, o'rmon biotsenozlarida fanerofitlar hukmronlik qilsa, o't o'simliklardan tashkil topgan biotsenozlarda gemikriptofitlar, arid viloyatlarda esa xamefitlar va terofitlar hukmronlik qiladi. Biotsenoz, sdatda fitotsenoz, zootsenoz, mikotsenoz va mikrobiotsenozlardan tashkil topadi. Biotsenoz va u bilan bog'langan biotopning chegaralari birinchi navbatda o'simlik qoplami o'zgarishi bilan aniqlanadi.

XULOSA:

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, bugungi kunda ekologik muammolarni kelib chiqishiga aslida biz insonlar sababchimiz. Biroq bularning barchasini hal etib bo'lmasada, keyingi yosh avlod ongiga buni singdirishimiz lozim. Shundagina bir nechta ekologik yangi muammolar paydo bo'lmasligi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ochilov M. Yangi pedagogik tehnologiyalar. Qarshi : Nasaf. 2000.
2. Alimqulov N.R., Abdullaev I.X., Xolmurodov Sh.A. Amaliy geografiya. – T.: 2015
3. Abdullaev I.X. va boshqalar. Ma'muriy geografiya. – T.: 2014.
4. Rafiqov A.A. Geoekolog muammolar. T., O'qituvchi.T., 2004.

JINAYATTA QATNASIWSHILIQ

Manzura Óteniyazova

*Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Qaraqalpaq filologiyası hám
jurnalistika fakulteti Baspa isi studenti*

Azerbaev Ajiniyaz Bayrambay ulı

*Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Yuridika fakulteti
Yurisprudensiya qániygeligi 301-topar studenti*

Sherniyazova Nilufar Seytniyaz qızı

*Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Yuridika fakulteti
Yurisprudensiya qániygeligi 301-topar studenti*

Ulzada Baltabaeva

*- Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Qaraqalpaq filologiyası hám
jurnalistika fakulteti Baspa isi studenti*

Annotaciya; *bul maqalada hozirge jaslar ham orta jaslardaga adamlar arasindag'ı ko'p ushirasip atirg'an qatnasiwshiliqta jinayat islew maselesi haqqında so'z etiledi. Sonday-aq bul qatnasiwshiliqta jinayat islew qalay amelge asirilatug'inlig'i qanday formalari bar ekenligi, shet mamleketlerde bul jinayat qanday tusindiriletug'inlig'i ha'm bunin sheshiw jollari qanday ekenligi haqqında pikir ham usinislari berip o'tiledi.*

Annotatsiya: *Bu maqolada hozirgi yoshlar va o'rta yosh atrofıdagi odamlar orasidagi ko'p ushrayotgan sheriklikdagi jinoyat qilish masalasi haqida so'z boradi. Shuningdek bu sherikchilikda jinoyat qilish qanday amalga oshirilishi qanday shakllari bor ekanligini, shet ellarda bu jinoyat qanday tushuntirilishi va buning e'shimi qanday ekanligi haqida fikr va mulohazalar berib boriladi.*

Abstract: *This article addresses the issue of partner crime, which is on the rise among today's youth and middle-aged people. Also, in this partnership, opinions and opinions are given about how crimes are committed, how this crime is explained in foreign countries, and what is the meaning of it.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается проблема партнерской преступности, которая набирает обороты среди современной молодежи и людей среднего возраста. Также в этом товариществе даются мнения и мнения о том, как совершаются преступления, как это преступление объясняется в зарубежных странах и в чем его смысл.*

Gilt so'zler; *qatnasiwshiliq, sheriklik, Ápiwayı qatnasiwshiliq, sub'ektiv jađday, Birgeliktegi jinayatiy iskerlik*

Tayanch so'zlar: *Sheriklik, qatnashuv, oddiy qatnashuv, subyektiv process, sheriklikdagi jinoyiy ishlar*

Key words: *Partnership, participation, simple participation, subjective process, criminal cases in partnership*

Ключевые слова: *Товарищество, участие, простое участие, субъективный процесс, уголовные дела в товариществе.*

Jinayattin' bir neshe shaxslar tárepinen isleniwi qatnasiwshiliqti keltirip shig'aradi. Eki yamasa bir neshe shaxslardin' jinayat islewi tap sol jinayatti bir adam islegenge qarag'anda jámiyetke qáwiplirek esaplanadi. Sebebi, birinshiden, birgelikte háreket etiw jinayattin' isleniwin an'satlastiradi hám jámiyetlik qatnasiqlarg'a úlken ziyan keltiriw qáwpin payda etedi. Ekinshiden, jinayat islewge kóp sanli shaxslar tartiladi, bul bolsa jinayatshilar saninin' artiwiina alip keledi. Úshinshiden, sociologiyaliq izertlew nátiyjeleri jinayattin' jámiyetke qáwipliliginin artiwi qatnasiwshiliqta islengen jinayiy qilmislardin' payizinin ósetug'inin kórsetedi.[1]

Ózbekstan Respublikasi Jinayat kodeksinin' 27-statyasina muwapiq: Qatnasiwshiliq – bul eki yamasa onnan da artiq shaxstin' qastan jinayat islewde birlesip qatnasiwi.[2]

Qatnasiwshilar jinayatti birgelesip isleniwi olar ushin birden-bir aqibet kelip shıgıwında, hár bir qatnasiwshınıń háreketleri hám kelip shıqqan aqibet ortasında sebebli baylanısıw bar ekenliginde, sonıń menen birge basqa qatnasiwshılardıń jinayatlı háreketleri ushin shárt-sharayat jaratılıwında kórinetuǵın boladı.

Jinayatlı hárekettiń birgelikteligi barlıq qatnasiwshılar ushin jinayatlı aqibettiń birdeyligi, ulıwma jinayatlı aqibet hám hár bir qatnasiwshi ortasındaǵı hárekettiń óz-ara baylanıslılıǵında ańlatpalanadı. Háreket, jinayatlı aqibet hám hár bir qatnasiwshınıń óz-ara baylanıslılıǵı kompleksi qatnasiwshılıqtı ańlatadı.

Solay etip, birgelesip jinayat islewdin' ob'ektiv kriteriyaları birgelikte jinayatiy háreketlerdi isleniw, ulıwma, birden-bir jinayatiy nátiyje hám de qılmıs menen onıń aqibetleri ortasındaǵı sebebli baylanıstan ibarat [3].

Bir neshe adamlardıń kúshlerin birlestiriw nátiyjesinde jinayat ámelge asırılǵaninde, olardıń hár biri gárezsiz tárzdegi jinayatlı aqibetke erisiwge háreket etken bolsa yamasa olar háreketi jinayatiy aqibet menen tikkeley baylanıslı bolmasa, bunday jinayatti qatnasiwshılıqta isleniw, dep bahalap bolmaydı

Qatnasiwshılıq joqlıǵı bir neshe adamlardıń háreketleri uyushtirilmagani, olardıń hár biri bólek háreket etiw menen anıqlama bernedi. Biraq jinayatlı aqibet qatnasiwshi kúshleriniń birlestiriwden kelip shıǵadı, sonlıqtan, bul háreketler olar ushin ulıwma aqibetke sebep boladı. Misal ushin, o'qotar quraldan oq uzip, puqara S. ni jaralagan puqara V. nıń hám de jarani bóliw waqtında infeksiya kirgizgen hám puqara S. dıń ólimine baslawshi bolǵan puqara D. dıń háreketlerin birgelesip ámelge asırılǵan háreket dep bolmaydı.

Háreketler birgelesip ámelge asırılǵani tuwrısındaǵı másele tekǵana ob'ektiv jaǵdaylardı, bálki sub'ektiv jaǵdaylardı da anıqlaw tiykarında sheshiledi.

Eger qatnasiwshılar jinayat isleniwge aldınan til biriktirgen bolsa, jinayatda qatnasiwshılıqtı anıqlaw qıyınshılıq payda etpeydi. Qatnasiwshılar aldınan til biriktirgen bolmasa, qatnasiwshılıqtıń sub'ektiv jaǵdayların anıqlaw qıyınlasadı.

Shaxs miniz-hulqında eki jaǵdaydıń bar ekenligi jınayat isleniwde birgelesip qatnasıw kriteriyası esaplanadı : birinshisi, ulıwma kúsh tiykarında birden-bir maqsetke erisiw ushın háreket qılıw ; ekinshisi, basqa qatnasıwshılardıń birden-bir ulıwma nátiyjege erisiwge qaratılǵan háreketin biliw hám esapqa alıw xızmet etedi.

Jınayat isleniwde bir neshe adamlardıń qatnasıwı ob'ektiv jaǵdaylardı birgilikda kúsh isletiw tiykarında nátiyjege erisiw, sonıń menen birge, sub'ektiv jaǵday - qatnasıwshılardıń háreketin birleskenligi hám kúshlerdi birlestiriw tiykarında birden-bir maqsetke erisiwge qaratılǵanlıǵın biliwdi óz ishine aladı. [4].

Jınayatqa sheriklik túsiniǵi retinde shet mamleketlerinen misallar restrinde o'zlerimizge jaqın qon'isi Respublikani alip qarasaq. Jınayat bir shaxs tárepinen yamasa bir neshe shaxstıń birgeliktegi háreketleri yamasa háreketsizligi menen isleniwi múmkin. Jınayat ámelge asırılǵan barlıq jınayatlardıń zárúrli bólegin quraytuǵın bir neshe adamlardıń birgeliktegi umtılıw-háreketleri nátiyjesi bolǵan jaǵdayın dep ataladı sheriklik. Qazaqstan Respublikası Jınayat kodeksiniń 27-statyasına kóre, jınayatqa sheriklik eki yamasa odan artıq shaxstıń kózkóreki jınayat isleniwde kózkóreki birgelikte qatnasıwı dep tariyplenedi. Jınayattıń sheriklerine shaxs iskerliginiń ózgeshelikine jáne onıń jınayatda qatnasıw dárejesine qaray, ayıpker menen bir qatarda shólkemlestiriwshiler, qozǵawtıwshılar hám sherikler de kiredi. Jınayattı bir neshe shaxstıń qatnasıwında isleniw, qaǵıyda jol menende, bir shaxs tárepinen jınayat isleniwden kóre úlkenlew social qáwipli esaplanadı dep tusinik berilip o'tiledi. Bunan analizlep qarasaq qonisi respublikadada qatnasıwshılıqqa isleygen jınayatlerg'a beriletug'in aniqlamalardin' bizdin jınayat kodeksinde beriletig'in aniqlamalarg'a uqsas ekenligin ko'riwimizge boladı. [5]

Sonin' menen birgelikte arab mamleketlerinde aytap ayqanda Birlesken Arab Ámirliklerinde qollap-quwatlaw degende basqa shaxsqa aktiv járdem beriw yamasa jınayat isleniwge úndew túsiniledi. Bul qastıyanlıq nızamları. Misal ushın, eki dos X hám Y X isleytuǵın bankti urlawdı joybarlastırmaqda. Rejege kóre, X, bank kassiri hám insayder Y ga bankti urlaw ushın bank kassasın yamasa seyf kombinatsiyasın beredi.

Eger Y haqıyqıy talawshılıqtı ámelge asırsa hám X oǵan tek járdem berse da, X jınayatda ayıplı. Nızam X ni sherik retinde klassifikaciyalaydı. Qızig'i sonda, X jınayat islegendeda ayıplı bolıwı ushın fizikalıq tarepden waqıya jayında bolıwı shárt emes. Kóbinese qatnasıw dárejesi hám jınayatlı juwapkerlik dárejesi hár túrli bolǵan bir neshe sherikler bar.[6]

Sud bunı kórip shıǵıwı kerek belgili bir táreplerdiń jınayatlı juwapkerligi jınayatda. Ádetde, geypara tárepler hesh qanday tikkeley qatnasıwisiz jınayat islegenin tek qollap - quwatlaydı yamasa xoshametlentiredi. Basqalar bolsa jınayat islemesden tikkeley qatnasadı. Prokuratura túrli tárepler ayıpkerge jınayat isleniwde qanday járdem beriwın parıqlawı hám soǵan uyqas túrde juwapkerlikke tartıwı kerek dep esaplayman

Aldınan kelisilgen qatnasıwshılıqta birgelikte jınayat isleniw haqqında aldınan til biriktirip, sonıń menen birge, jınayat islewinnen aldınlaw til biriktirgen halda jınayat isleniliedi. Qatnasıwshılıqtı kvalifikatsiya qılıw ushın bul shártlesiwge erisilgeninen keyin

qansha waqit ótkenligi áhmiyetke iye emes. Waqit úlken hám de kishi aralıqlarda esaplanıwı múmkin: minutalar, saatlar, sutkalar, aylar, jillar hám taǵı basqa. Qatnasıwshılar ortasında ol yamasa bul jınayattı isleniw maydanınan shártlesiw awızsha yamasa jazba, til biriktiriw, shártli belgi, bastı shayqaw, im-ishara -belgi hám basqa sol sıyaqlı sırtqı kórinislerde ańlatılıwı múmkin. Aldınan til biriktiriw táreplerdiń názerde tutilip atırǵan jınayattır birgelikte isleniliwinen xabarlılıǵınan, onı isleniwde hár bir qatnasıwshınıń óz wazıypaların biliwi, awızbirshiliktiń salıstırǵanda joqarı dárejesi menen xarakterlenedi.

Qatnasıwshılıq túrleri onıń formaları menen bekkem baylanıslı. Birgeliktegi jınayatiy iskerliginiń arnawlı bir jaǵdaylarında qatnasıwshılıqtıń hár qıylı túrleri hám formaları bolıwı múmkin. Aldınan til biriktiriw qatnasıwshılıǵı bir gruppı shaxslar, uyumlasqan topar, jınayatiy awqam tárepinen aldınan til biriktirip isleniletug'ın jınayatlarında boladı. Óz gezeginde, qatnasıwshılıqtıń keyingi eki forması kóbinese, háreketdegi shaxslar ortasında rol bólistiriwi menen (qatnasıwshılıqtıń quramalı túri), kemrek jaǵdaylarda bolsa birgelikte orınlawshılıq túri (qatnasıwshılıqtıń ápiwayı túri) retinde ańlatılıwı múmkin.

Qatnasıwshılıqtı túrlerge ajratıw zárúrli yuridikalıq áhmiyetke iye, bul qatnasıwshılar háreketleri klassifikaciyanı tuwrı anıqlawǵa múmkinshilik jaratadı. Atap aytqanda, ápiwayı qatnasıwshılıqta orınlawshılar háreketleri tek JK Arnawlı bólegi statıyası boyınsha JK 28-statyasına (qatnasıwshılar túrleri) túsindirme etpesten kwalifikatsiya etiledi, sebebi olardıń ózleri arnawlı bir jınayatlı qılmıstıń obektiv tárepin tolıq yamasa bólegin orınlasadı. Jınayat kodeksiniń 29 - statıyasında qatnasıwshılıqtıń tómendegi formaları keltirilgen. Ápiwayı qatnasıwshılıq, quramalı qatnasıwshılıq, birlesken topar, jınayatiy awqam.

Eki yamasa odan artıq shaxstıń aldınan til biriktirmey jınayat isleniwde qatnasıwı ápiwayı qatnasıwshılıq dep tabıladı. Ápiwayı qatnasıwshılıqta eki yamasa odan artıq shaxs aldınan til biriktirmesden jınayattı obektiv tárepin islegende birgelikte qatnasadı. Yaǵnıy jınayat orınlawshıları keminde eki shaxs

bolıwı hám de aldınan til biriktirilmegenligi talap etiledi. Mısalı, A. tárepinen B. ahiretlerdi. Bul jaǵdaydı S. kórip qaladı. B. ahiretlegen A. ni urıp atırǵanda S. da B.ga járdem berip A. ni ura baslaydı. Ápiwayı qatnasıwshılıqta jınayat islew processinde basqa shaxs menen shártlesiwge jetiwi de múmkin. Mısalı, A. B. nıń shańarag'ına urliqqa kiredi. Barlıq múlkti alıp ketiwge óz kúshi jetpeytug'inlig'in ańlap járdemge S. ni shaqıradı. S.járdemge kelip múlkti alıp shıǵıwǵa járdem beredi. Usı jaǵday da ápiwayı qatnasıwshılıq retinde bahalanadı [7].

Juwmaqlap aytatug'in bolsaq qatnatıwshılıq jınayati joqarida berilip o'tilgen mag'lumatlarımızdan ko'riwge boladi. Bul jınayat basqa jınayatlardan bir qansha farqli hamde qawipli bolip ketetug'inligin ko'riwimizge boladi. Sonliqtan bul jınayatların aldın alıw ushin bunday qatnasıwshılıqta qiling'an jınayatlarǵa baylanisli ko'rsetiwlerdi olardıń qanday aqibetlerge alıp kelgenleri haqqında xaliqqa asirese (jaslar ortasında) ken'nen uqit-nasiyatlaw jumislarin alıp bariw kerek degen jumaqta toqtaliwdi lazim dep taptim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jinayat huqiqi (uliwma bólim) sabaqliq — Nókis: «Qaraqalpaqstan», 2019-jil, 508 bet.
2. O‘zbekstan Respublikasi Jinayat kodeksi 2021 T; O‘zbekiston 2021
3. Rustambayev M.X. O‘zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 1. Jinoyat haqida ta’limot. Darslik. 2-nashr, to‘ldirilgan va qayta ishlangan – T.: O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018. – 441 bet.
4. Uzbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharxlar. M. Rustambaev.- Toshkent: «Yuridik adabiyotlar publish», 2021.- 696 b.
5. google
6. Lawyersuae.com
7. Rustambayev M.X. O‘zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 2. Jazo haqida ta’limot. Darslik. 2-nashr, to‘ldirilgan va qayta ishlangan. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018. – 335 bet.